

MARIA ROSTWOROWSKA DE DIEZ CANSEJO
- PROMOTORKA BADAŃ WIELOKULTUROWYCH
I INTERDYSCYPLINARNYCH

Maria Rostworowska polsko-peruwiańska etnohistoryk, członek założyciel i przez lat czterdzieści pracownik naukowy w Instytucie Studiów Peruwiańskich (Instituto de Estudios Peruanos) w Limie skończyła w sierpniu 2014 roku 99 lat.

O Pani Profesor słyszał każdy badacz interesujący się schyłkiem panowania Inków i okresem wczesnokolonialnym Peru. Dziś uznać ją należy nie tylko za osobę wielce zasłużoną w zakresie badań etnohistorycznych regionu andyjskiego, ale też za promotorkę studiów wielokulturowych i interdyscyplinarnych (od niedawna tak popularnych). Maria Rostworowska jest postacią niezwykle barwną i interesującą. Jej ciekawe życie prywatne, niekonwencjonalne zachowanie, wypowiedzi i praca zawodowa wykraczające poza standardy epoki mogłyby posłużyć za scenariusz filmowy¹.

Życie prywatne

Maria Rostworowska urodziła się w 1915 roku w Barranco, obecnie dzielnicy Limy (przed laty miasteczku letnich rezydencji elit peruwiańskich). Jej ojciec, polski arystokrata Jan Jacek Rostworowski (z wykształcenia agronom, posługujący się płynnie ośmioma językami, pracujący wcześniej w Chinach, Indiach i na Haiti zafascynowany był religiami pozaeuropejskimi m.in. buddyzmem), przybył w 1912 roku, wraz z zaprzyjaźnionymi francuskimi badaczami kultury andyjskiej małżeństwem d'Harcourt, do Limy. Podróżując z nimi po kraju poznał Annę Torvar, z zamężnej rodziny o korzeniach peruwiańsko-brytyjskich będącej w posiadaniu, od XVII wieku, znacznych posiadłości ziemskich w rejonie Puno. Dziadek ze strony matki był prezydentem Senatu w okresie kształtowania się republiki (przełom XIX/XX wieku) – mówił sześcioma językami, w tym znakomicie w dwóch językach tubylczych aymara i keczua, co w tamtych czasach było niezwykle rzadkie. Niebawem młodzi zawarli związek małżeński. W 1920 roku powrócili do Polski,

---

¹ Szerzej o życiu Marii Rostworowskiej – w przygotowywanej przez M. Śniadecką-Kotarską biografii, która wkrótce ukaze się w wersji polsko-hiszcpańskiej w Polsce i w Instytucie Studiów Peruwiańskich.

POLSKA – AMERYKA ŁACIŃSKA

---

spędzając część czasu na Lubelszczyźnie, w majątku wuja Jana, a potem we własnym – w powiecie toruńskim. Z uwagi na trudny klimat Polski i chorobę młodszej siostry, rodzina przeniosła się do Francji. Po śmierci siostry, Maria czuła się bardzo osamotniona. W 1932 roku rodzina na krótko ponownie wróciła do Polski. Tam, po krótkim narzeczeństwie, zawarła związek małżeński z Franciszkiem Platerem. W 1935 roku powróciła na stałe do Peru, urodziła córkę Krystynę, a następnie rozwiodła się z mężem, stając się pierwszą rozwódką w peruwiańskich wyższych sferach. Nie przestała jednak, prowadzić aktywnego życia towarzyskiego. Kilka lat później zawarła związek małżeński z, wywodzącym się ze starej, znakomitej rodziny peruwiańskich polityków, Alejandro Diezem Canseco. Małżeństwo to wspomniane jest do dziś przez rodzinę i przyjaciół jako bardzo udane. Trwało 20 lat, aż do nagłej śmierci męża w 1963 roku. Maria od śmierci męża mieszka sama w apartamencie w San Isidro. Z jedynej córki Krystyny ma dwóch wnuków, jedną wnuczkę i siedmioro prawnuków.

Edukacja

Marię w ramach edukacji domowej uczyły najpierw prywatne guwernantki różnych narodowości (Francuzka, Polka, Szkotka i Austriaczka), potem przebywała kilka lat na pensji w Anglii (w szkole, którą sama sobie wybrała), a następnie w Belgii. Podróżując dużo po Europie z ojcem pomiędzy 1930-32 rokiem, część czasu poświęciła też na udział w wykładach z historii cywilizacji na Cesarskim Uniwersytecie Wiedeńskim oraz z zakresu historii sztuki w Rzymie i Florencji.

Karierę naukową rozpoczęła jako samouk – wolny słuchacz w latach czterdziestych XX wieku na zajęciach historyków, folklorystów i archeologów m.in. J. Valcarsela, J. Tello i Raula Porrasa. Od 1948 roku uczęszczała na wykłady na Uniwersytecie San Marcos w Limie. W profesjonalną metodologię (jak zawsze lubi podkreślać) wprowadził ją przede wszystkim Raúl Porras, który objął ją indywidualną opieką w zakresie studiów etnohistorycznych XVI i XVII wieku.

Już jej pierwsza samodzielna praca i powstała na jej podstawie książka poświęcona władcy Inków Pachacutecowi zwróciła uwagę środowiska naukowego, czego wyrazem była prestiżowa nagroda państwowa przyznana w 1951 roku, a wręczona dopiero w 1953 roku (z uwagi na opór części konserwatywnych badaczy).

Kariera zawodowa

W 1964 roku Maria Rostworowska wraz z wybitnymi badaczami i intelektualistami krajowymi oraz zagranicznymi², stała się współzałożycielem Instytutu Studiów Peruwiańskich w Limie, w którym przez czterdzieści lat pracy (do przejścia na emeryturę w 2004 roku) była samodzielny badaczem. Piastowała także szereg innych funkcji państwowych, m.in. attaché kulturalnego Ambasady Peru w Madrycie (1964-68), dyrektora Narodowego Muzeum Historii w Limie – najważniejszej wówczas instytucji narodowej (1975-80), założyciela i przewodniczącej Związku Historyków Peru (1978-82). Jest ponadto członkiem-korespondentem Królewskiej Akademii Historii (Real Academia de Historia) w Hiszpanii, Państwowej Akademii Historii (Academia Nacional de Historia) w Argentynie oraz członkiem honorowym m.in. Instytutu Studiów Andyjskich (Institute of Andean Studies) w Berkeley w Kalifornii.

Dorobek naukowy

W ciągu czterdziestu lat pracy opublikowała dwanaście książek, kilkadziesiąt artykułów, wzięła udział w kilkudziesięciu konferencjach międzynarodowych na trzech kontynentach. Jej prace o bardzo zróżnicowanej tematyce (ale zawsze peruwiańskiej) zmieniły charakter badań etnohistorycznych Peru.

Rostworowska prowadziła badania etnohistoryczne głównie nad prehiszpańskimi społecznościami prowincji, którymi wówczas (dekady od lat pięćdziesiątych do osiemdziesiątych) nikt się nie zajmował. Podejmując w kolejnych latach nowe tematy, niepopularne wcześniej, takie jak: wybrane aspekty dotyczące struktur pokrewieństwa, władzy, form ustrojowych, religii, pozycji kobiet, gospodarki, różnych procesów adaptacyjnych człowieka do środowiska dokonała poważnych przewartościowań. Nowością stały się nie tylko tematy, ale teren – koncentrujący się na środkowym i północnym wybrzeżu, a także obszarach wysokogórskich – andyjskich (ale nie centrów południowych), na czym skupiali się wszyscy badacze od czasów konkwisty. Inny teren badań, inne tematy, inna interpretacja materiałów, zwrócenie uwagi na różnorodność tradycji i kultur senioratów i kacyków – większych i mniejszych, konfrontacja różnych materiałów kolonialnych (kościelnych,

---

² Byli to m.in. Augusto i Sebastián Salazar Bondy, Jorge Bravo Bresani, José María Arguedas, Luis E. Valcárcel, Alberto Escobar, John Murra i José Matos Mar, José Sabogal, Rosalia Avalos.

sądowych, administracyjnych, prywatnej korespondencji) z ustaleniami archeologicznymi i antropologicznymi stały się absolutnym *novum* w nauce peruwiańskiej. Wprowadzony przez nią charakter studiów i wyników etnohistorycznych zwrócił uwagę i szacunek badaczy zagranicznych, m.in. słynnego amerykańskiego antropologa J. Murra, z którym jubilatka zaprzyjaźniła się w końcu lat sześćdziesiątych XX wieku i utrzymywała ożywione kontakty naukowe aż do jego śmierci. Nie ulega wątpliwości, że prace Rostworowskiej były inspiracją dla Murra w jego studiach nad koncepcją gospodarki horyzontalnej w Państwie Inków (1974 roku) i *vice versa*. Badania Johna Murra ugruntowały w Marii Rostworowskiej przekonanie o słuszności podejścia łączącego doświadczenia z kilku dyscyplin. Współczesne badania terenowe, znajomość z autopsji regionów, których losy mozolnie śledziła potem badaczka poprzez archiwalia sprzed 200-300 lat stały się częścią jej warsztatu badawczego oraz stosowanej techniki, o której do dziś mówi z niezwykłą pasją.

Największym osiągnięciem Jubilatki było odejście od eurocentrycznej jednolitej wizji Peru panowania Inków na rzecz studiów ukazujących różnorodność i regionalną specyfikę historii cywilizacji prekolumbijskich, a szczególnie porównanie odmienności losów mieszkańców *costy* i *sierry*, centrów i peryferii. Istotą jej dociekań było zrozumienie mentalności, logiki myślenia, trudności życia i pragnień mieszkańców Peru prekolumbijskiego.

Najpopularniejszą książką stała się *Historia Tawantinsuyu* opublikowana do dziś w kilkunastu językach, także po japońsku i chińsku. Jako jedyna ukazała się także po polsku (wydana najpierw przez CESLA UW w 2004 roku, a potem PIW w 2007 roku). W Peru ta pozycja, jako jedyna książka w historii, doczekała się aż 16 wydań. Drugim największym osiągnięciem badaczki było nowe spojrzenie na struktury władzy i wprowadzenie koncepcji tzw. dualistycznych modeli sprawowania władzy oraz ich religijnej legitymizacji: *Estructuras andinas del poder, Ideología religiosa y política* (1983), *Pachacamac y El Señor de los Milagros* (1992), *Relaciones hombre-entorno* poświęcone są prace dotyczące wybrzeża m. in. *Etnias y sociedad* (1977), *Recursos naturales renovables y pesca* (1981), *Ensayos de historia andina*, vol. 1 (1984).

O pozycji kobiety traktują takie prace jak: *Ensayos de historia andina*, vol. II (1998) oraz *Doña Francisca Pizarro (1534-98)* z 2003 roku, analizująca trudne historie pierwszych Metysek, w tym wypadku córki Francisco Pizarra i inkaskiej księżniczki rozdartej pomiędzy tradycje matki i dominujący świat ojca.

Praca naukowa i bogaty dorobek Marii Rostworowskiej stały się podstawą przyznania jej pięciu doktoratów *honoris causa* m.in. na Pontificia Universidad Ca-

tólica del Perú (1996 rok), Universidad Nacional Mayor de San Marcos (2008 rok), a także Uniwersytetu Warszawskiego (2010 rok) i kilkunastu nagród. Maria Rostworowska jest laureatką m.in. Premio Nacional de Historia Perú (1953 rok), Premio Garcilaso de la Vega (1974), Las Palmas Magisteriales en el Grado de Amauta (1990 rok), Southern Perú (2001 rok), Medalla de José de la Riva Agüero y Osma a la Creatividad Humana, oznaczona została Krzyżem Komandorskim Orderu Zasługi RP i Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą RP.

Związki z Polską

Maria Rostworowska przez 63 lata (od 1935 do 1998 roku) nigdy nie była w Polsce, mimo to nie utraciła kontaktów z krajem przodków. Paszport przedwojenny wymieniła na nowy w 1989 roku – uczestnicząc od tamtej pory we wszystkich wyborach. Świetnie zna język polski, mimo że w jej rodzinie nikt tym językiem się nie posługuje. Od końca lat siedemdziesiątych utrzymywała kontakty z wszystkimi badaczami przybywającymi do Peru m.in. regularne z członkami Polskiej Wyprawy Naukowej w Andy z 1978 roku. Polscy archeolodzy, historycy, geografowie, etnologowie i antropologowie przez blisko czterdzieści lat zawsze mogli liczyć na życzliwość i rady Pani Profesor.

W 1998 roku, gdy przybyła na zaproszenie Uniwersytetu Warszawskiego, Wspólnoty Polskiej i Polskiego Towarzystwa Studiów Latinoamerykańskich do Polski była gościem najważniejszych polskich uniwersytetów (Warszawskiego, im. A. Mickiewicza w Poznaniu i Jagiellońskiego), ponadto odwiedziła też miejsca rodzinne.

W 2005 roku Instituto de Estudios Peruanos zorganizowało Jubileusz z okazji 90 urodzin. Ta uroczystość ukazała najlepiej, jakim autorytetem jest dla Peruwiańczyków Maria Rostworowska i jakim prestiżem cieszą się wszelkie jej wypowiedzi. W jubileuszu obok najbliższej rodziny i przyjaciół z pracy (m.in. C. Blondet, C. Degregori, M. Zapata, M. Ruedo) uczestniczyli wysokiej rangi przedstawiciele kilkunastu najważniejszych uniwersytetów peruwiańskich (rektorzy, dziekani), dyrektorzy kilkunastu muzeów, placówek naukowych i ośrodków, takich jak Alliance Française, British Council czy Fundacja Fulbrighta oraz przedstawiciele z kilkunastu ambasad. Polskę reprezentowała prof. M. Śniadecka-Kotarska i prof. M. Ziółkowski z UW/UŁ oraz PTSL.

POLSKA – AMERYKA ŁACIŃSKA

Relacje kilkunastu ekip TV, radiowych i najważniejszych dzienników obecne były tego i następnego dnia we wszystkich mediach krajowych podkreślając, jak wybitną postacią w ich historii jest Maria Rostworowski de Diez Canseco oraz, jak znaczącą rolę odegrała w rozbudowie świadomości narodowej wszystkich Peruwiańczyków. Wszystkie agencje cytowały też znaczące zdanie wypowiedziane tamtego dnia przez Jubilatkę: „Naród który nie szanuje i zapomina o swoich tradycjach przestaje istnieć”.

Jędrzej KOTARSKI

Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytet Łódzki/
Polskie Towarzystwo Studiów Latinoamerykanistycznych